

بسمه تعالی

محتوای کتاب تاریخ دهم

سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

تهیه و تنظیم: فاطمه علمدار

دبیر تاریخ شهرستان طبس

استان خراسان جنوبی

تاریخ و تاریخ نگاری

جزوه آموزشی درس ۱

تاریخ چیست؟

معانی مختلف واژه تاریخ :

۱- مجموعه حوادث و رویدادهایی که یک فرد یا یک جامعه از سر گذرانده؛ مثال: تاریخ ایران

۲- علم و روشهای علمی که بر اساس آن، رویدادهای گذشته، بر اساس شواهد و مدارک، مطالعه و تحلیل می شوند؛ مثال: تاریخ روابط اقتصادی ایران و هند در دوره اشکانیان

۳- تعیین روز، ماه و سال؛ مثال: تقویم سالانه

ویژگی های رویدادهای تاریخی :

الف : دور از دسترس اند و قابل مشاهده نیستند و عدم درک آن به طور مستقیم ، بلکه شناخت آن با استفاده از شواهد و مدارک

ب : تکرارناپذیر و غیر قابل تجربه

پ : مجزا و مستقل نیستند و داشتن رابطه علت و معلولی با یکدیگر

نقش انسان در تاریخ: داشتن نقش محوری و اساسی انسان در تاریخ، و ایجاد رویدادها و تحولات تاریخی در نتیجه کُنش (عملکرد و اقدام) متقابل انسان ها با یکدیگر و با طبیعت .

تمدن: نهادها، جوامع، کشورها و در یک کلام تمدن نیز پیامد کُنش های فردی و جمعی انسان ها.

تعریف علم تاریخ: علمی که به مطالعه جنبه های مختلف زندگی انسان ها و جامعه ها در گذشته پرداخته و به بررسی و تحلیل علل و نتایج افکار و اعمال پیشینیان می پردازد.

هدف علم تاریخ: شناخت و آگاهی نسبت به زندگی اجتماعی در گذشته شامل تمامی جنبه های فکری، مذهبی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، علمی، حقوقی و هنری

پیشینه تاریخنگاری در جهان: تاریخ از جمله علوم دارای پیشینه بسیار کهن است. توجه تدریجی انسان به ثبت و نگارش رویدادهای عصرخویش پس از اختراع خط در حدود 5 هزار سال پیش،

قدیمی ترین متن تاریخی کشف شده تاکنون : سنگ نوشته ای به خط کهن مصری با قدمت بیش از 4 هزار سال؛ ذکر نام تعدادی از فراغنه و برخی حوادث دوران آنان در این سنگ نوشته .

پیشینه تاریخنگاری در ایران باستان : باقی ماندن سنگ نوشته هایی از روزگار باستانی ایران به ویژه دوره هخامنشیان و ساسانیان ، نشان از توجه ایرانیان به ثبت و ضبط وقایع تاریخی دارد ؛ علاوه بر آن در ایران باستان وجود سالنامه های دولتی حاوی اخبار و رویدادهای مهم . همچنین تدوین و نگارش "خدای نامه" (خدای نامک) در زمان ساسانیان نشان از دل بستگی ایرانیان به نگارش وقایع و ضبط سلسله حوادث تاریخی دارد.

تاریخ نگاری در مفهوم کامل آن: آغاز از قرن پنجم پیش از میلاد در یونان باستان با ظهور مورخ بزرگی مانند هرودت معروف به «پدر تاریخ»

کتاب تاریخ هرودت: اختصاص بخش عمده مطالب آن به شرح جنگ های یونان و ایران ، و کهن ترین و کامل ترین کتاب تاریخی به جا مانده از عصر باستان

پس از هرودت: ادامه روش وی در تاریخنگاری توسط دیگر نویسندگان یونانی و سپس رومی، و در نتیجه تکامل فن تاریخ نویسی . باقی ماندن آثار برجسته ای درباره موضوع های تاریخی از این مورخان، تأثیر مهم رواج و رونق ادبیات و فلسفه بر شکوفایی و گسترش علم تاریخ در یونان باستان در نظر برخی پژوهشگران.

تاریخنگاری در دوران اسلامی: رواج و گسترش چشمگیر تاریخ نگاری در میان مسلمانان و نگارش کتاب های تاریخی ارزشمندی توسط مورخان مسلمان. ایرانی بودن شمار زیادی از این مورخان مانند: طبری، بیهقی و ...

ویژگی های تاریخ نگاری در گذشته:

۱. تنظیم، ثبت و نگارش وقایع توسط اغلب مورخان وعدم توجه به بررسی علل، آثار و نتایج رویدادهای تاریخی
۲. علاوه بر آن، عمده تمرکز این مورخان بر بیان حوادث سیاسی و نظامی و شرح حال فرمانروایان و عدم اهمیت آنان به مسائل و موضوع های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اهمیتی .
۳. خدمت برخی از وقایع نویسان به عنوان منشی برای شاهان و حاکمان و همراهی آنان در مسافرت ها و جنگ ها
۴. (اهمیت مورخان درباری) دسترسی بعضی از مورخان درباری به اسناد و مدارک دولتی و امکان استفاده از مدارک برای ثبت و نگارش رویدادها.

شروع تحول در علم تاریخ: به دنبال وقوع پیشرفت های فکری و علمی در دوره رنسانس (قرن های 16 و 17 م) در اروپا، به تدریج تحول علم تاریخ و ایجاد شیوه نوینی در تاریخ نگاری؛ اساس این شیوه: سنجش دقیق منابع، استناد به اسناد و مدارک معتبر و دوری از داستان پردازی؛ تمایز تاریخ نگاری نوین از تاریخ نویسی و وقایع نگاری های قبلی.

این ویژگی ها عبارت اند از:

۱. محدود نبودن علم تاریخ صرفاً به توصیف و شرح زندگانی و اقدامات فرمانروایان و امور سیاسی و نظامی؛ بلکه دربرگیرنده همه ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، هنری و ... جوامع گذشته. به همین دلیل در پژوهش های نوین تاریخی، مطالعه و بررسی تمام جنبه های زندگی مردمان و جوامع گذشته
۲. عدم پردازش علم تاریخ صرفاً به ثبت و نقل رویدادهای گذشته، بلکه بررسی و تجزیه و تحلیل زمینه ها، علل، نتایج و آثار گوناگون حوادث تاریخی توسط ایشان.
- برای مثال امروزه پژوهشگران تاریخ، برای بررسی واقعه مهمی مانند سقوط ساسانیان، با عدم اکتفا به توصیف ماجرای جنگهایی رخ داده میان سپاه ساسانی و اعراب مسلمان، در ابعادی وسیع تر به بررسی و تحلیل زمینه ها و علت های سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی این واقعه به همراه آثار و پیامدهای گوناگون آن می پردازند.
۳. علاوه بر اینها، در پژوهش های علمی تاریخ، استفاده از یافته های علوم و فنون مختلف مانند باستانشناسی، جامعه شناسی، فلسفه، جغرافیا، اقتصاد، زبان شناسی و گاه شماری

مراحل پژوهش در تاریخ:

پژوهش در تاریخ دارای مراحل است که عبارت اند از:

انتخاب موضوع؛ معیارهای انتخاب موضوع پژوهش، :

الف: تازه بودن ، موضوع تحقیق و تکراری نباشد . بررسی مسئله ای تازه در هر پژوهش و ارائه حرف و نظر جدیدی؛

ب: موضوع تحقیق همچنین باید دارای اثر و فایده ای باشد.

ج: انتخاب موضوعی توسط محقق دارای منابع و اطلاعات کافی در مورد آن

تدوین پرسش های تحقیق؛

نیاز به وجود یک یا چند پرسش برای هر پژوهش علمی؛ اهمیت پرسش: الف: مشخص شدن هدف پژوهش در پرسشها ، ب: ممانعت از به بیراهه رفتن پژوهشگر از مسیر درست پژوهش .

موضوع پرسش ها: در پژوهش های تاریخی، پرسش های پژوهش اغلب شامل زمینه ها، علت ها، آثار و نتایج رویدادها و یا نقش افراد و گروه های درگیر در رویدادها،

شناسایی منابع؛

در این مرحله، پس از شناسایی منابع و اسناد تحقیق، ارزیابی میزان اعتبار، دقت و صحت آنها توسط پژوهشگر ؛ مثلا نویسندگان منابع چه کسانی بوده اند؟ گرایش دینی، اجتماعی یا سیاسی آنها؟ آیا خود شاهد وقایع بوده اند یا از زبان دیگران حوادث را نقل کرده اند؟ میزان دقت و صراحت در نقل رویدادها ؟ در صورت استفاده محقق از اسناد ، اطمینان وی از اصالت سند و جعلی نبودن آن

گردآوری و تنظیم اطلاعات؛

در این مرحله، استخراج اطلاعات مربوط به موضوع تحقیق از منابع و اسناد تاریخی توسط پژوهشگر و سپس

تنظیم و دسته بندی آن

تحلیل و تفسیر اطلاعات؛

سخت بودن تحلیل و تفسیر رویدادهای تاریخی و مورخان و انجام این کار، نیازمند روش ها و مهارت های خاصی . در واقع شباهت بسیار کار مورخان به کار کارآگاهان پلیس. تلاش کارآگاهان، و مورخان هر دو برای درک شواهد و مدارکی برای بازسازی و تفسیر گذشته . اولی به دنبال بازسازی صحنه جرم و دومی در پی

بازسازی وقایع گذشته . شواهدی که کارآگاه به دنبال آن است، می تواند اثر انگشت و یا هر شیء به جا مانده در صحنه وقوع جرم باشد . اما شواهد مورد بررسی مورخ، شامل تمامی منابع، اسناد و مدارکی مربوط به زندگی مردم در روزگاران گذشته، و کسب اطلاعاتی از آن

گزارش یافته های پژوهش؛

در این مرحله، استخراج نتایج و یافته های تحقیق توسط پژوهشگر و ارائه آن در قالب گزارش علمی

منابع پژوهش علمی در تاریخ

تقسیم منابع پژوهش تاریخی از نظر درجه اهمیت و اعتبار به دو دسته :

الف منابع دست اول یا اصلی ؛ ب دست دوم یا فرعی،

منابع دست اول یا اصلی :

شامل همه آثار نوشته شده در زمان وقوع حادثه یا نزدیک ترین زمان به وقوع آن، درحقیقت دیدن و نظارت نویسندگان این نوع منابع، بر رویدادها و یا شنیدن شرح ماجرا از شاهدان واقعه منبع دست اول : شامل منابع مکتوب، تمامی آثار باستانی و تاریخی، شامل بناها، ابزارها، اشیا، سنگ نگاره ها و سنگ نوشته ها، سکه ها و هر وسیله بجای مانده از گذشته

منابع دست دوم یا فرعی :

همه منابع، تحقیقات و آثاری پدید آمده، مدت ها پس از وقوع رویدادها و با استفاده از منابع دست اول،

فواید و کارکردهای مطالعه تاریخ

فواید و کارکردهای علم تاریخ:

الف: منبع شناخت و تفکر ب: بهره گیری از گذشته برای حال و آینده پ: تقویت حس میهن دوستی و هویت ملی

الف: منبع شناخت و تفکر :

مطالعه سرگذشت انسان ها و جوامع گذشته: منبع و گنجینه ارزشمند برای تقویت و پرورش قوه شناخت و تفکر ؛ با کاوش در گذشته استفاده از تجربیات و اندیشه های مردمان گذشته برای تقویت قدرت شناخت و تفکر.

علاوه بر این، نتیجه جست و جوی شواهد و مدارک تاریخی و تحلیل و تفسیر علت ها، آثار و نتایج رویدادها، افزایش قوه درک و مهارت اندیشه ورزی در قرآن، دعوت آیات بسیاری از انسان ها برای مطالعه سرگذشت اقوام گذشته و معرفی تاریخ به عنوان یک منبع معتبر برای کسب شناخت و تفکر

ب: بهره گیری از گذشته برای حال و آینده :

محدود نبودن دامنه شناخت و آگاهی تاریخی فقط به گذشته ، بلکه کمک به درک زمان حال و ترسیم مسیر آینده ؛ زیرا با وجود وقوع رویدادهای تاریخی در زمان معینی در گذشته ، اما پیوند گذشته، حال و آینده به یکدیگر از طریق آثار، نتایج و پیامدهای این رویدادها . برای مثال، محدود نبودن نتایج و تأثیرات برخی حوادث عظیم تاریخی مانند تأسیس سلسله بزرگ هخامنشیان، جنگهای صلیبی، نهضت رنسانس، کشفیات جغرافیایی و انقلاب های بزرگ معاصر، فقط به زمان وقوع این حوادث ، بلکه تأثیرپذیری دوران پس از آن حوادث نیز به طرز چشمگیر. همچنین تحول ایجادشده توسط پیامبران الهی و یا شخصیت های مهم تاریخی همچون افلاطون، ارسطو، کورش، ابن سینا، شاه اسماعیل صفوی، ناپلئون، امیرکبیر، امام خمینی و امثال آنان ، تأثیر نه تنها بر مردمان و جوامع عصر خویش، بلکه نسل های متمادی بشر تا به امروز و حتی تأثیر بر آیندگان.

کمک مطالعه تاریخ به ما برای فهم عوامل و شرایط ایجادکننده و عوامل پیشرفت فرهنگ ها و جوامع بشری و رسیدن آن به وضعیت امروزی

بدین گونه، کمک علم تاریخ به ما در ارزیابی و شناخت درست اوضاع و شرایط کنونی جامعه خویش و سایر جوامع و نیز ترسیم افق آینده،

پ تقویت حس میهن دوستی و هویت ملی :

ایجاد نوعی احساس علاقه و دلبستگی خاص به طور طبیعی در مردمانی دارای سرگذشت مشترک در نسل های متوالی، و شرکت در شادی ها و تلخ کامی ها، موفقیت ها و شکست های هم برای سالیان طولانی ، نسبت به سرزمین و گذشته خود، از این رو، خودآگاهی و یگانگی بیشتر افراد یک جامعه بدنبال آگاهی آنان نسبت به گذشته مشترک شان. کمک شناخت گذشته و مطالعه و بررسی زندگی مردمان در زمان ها و مکان های دیگر، به ما برای درک درست از هویت و کیستی خود و دانستن اینکه که بوده ایم و چگونگی رسیدن به جایگاه امروزی مان، عوامل حفظ موجودیت و هویت آنان در طول تاریخ: از طریق آگاهی تاریخی ایرانیان به گذشته خود، به همراه زبان فارسی و فرهنگ ایرانی، دوام نیاکان مان در برابر حوادث عظیمی همچون حمله اسکندر مقدونی، تهاجم ویرانگر مغولان و نظایر آن، به اتکای چنین آگاهی و دلبستگی به زبان و فرهنگ خویش در نتیجه ممانعت از فروپاشی جامعه و فرهنگ ایرانی مشخص شدن ارزش و اهمیت میراث فرهنگی با مطالعه و بررسی گذشته،

و کمک به اینکه میراث فرهنگی را به عنوان بخشی از هویت و شناسنامه ملی خویش بدانیم و کوشش در حفظ و نگهداری آن داشته باشیم.

نمونه سوالات درس اول

جمله های صحیح و غلط را مشخص کنید

- 1- گاهی مواقع می گوئیم ((تاریخ)) و منظورمان از آن تعیین روز و ماه و سال است، یعنی همان تقویم سالانه. ص غ
- 2- اساس شیوه تاریخ نگاری نوین بر سنجش دقیق منابع، استناد به اسناد و مدارک معتبر و دوری از داستان پردازی بود. ص غ
- 3- اولین مرحله ی پژوهش در تاریخ، شناسایی منابع است. ص غ
- 4- طاق بستان به عنوان یکی از منابع دست اول برای دوره ی ساسانیان محسوب می شود. ص غ

جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید

۱. اختراع خط در حدود سال پیش بوده است.
۲. تاریخ نگاری در مفهوم کامل آن از قرن پنجم پیش از میلاد در و با ظهور مورخ بزرگی مانند هرودت آغاز شد

در سئوالات چهار گزینه ای زیر پاسخ صحیح را مشخص کنید

- ۱- در گزینه های زیر کدام مورد نقش محوری و اساسی را در تاریخ بر عهده دارد؟
(ت) طبیعت (پ) انسان (ب) مکان (الف) زمان
- ۲- قدیمی ترین متن تاریخی که تاکنون کشف شده، به چه خطی نوشته شده است؟
(ت) به خط یونانی (پ) به خط میخی (ب) به خط کهن مصری (الف) به خط سومری

۳- کدام مورد از ویژگی های تاریخ نگاری نوین محسوب نمی شود؟

- الف) علم تاریخ همه ی ابعاد فرهنگی ، اجتماعی ، اقتصادی ، هنری و ... جوامع گذشته را در بر می گیرد
- ب) علم تاریخ صرفاً به ثبت و نقل رویدادهای گذشته بسنده می کند
- پ) علم تاریخ زمینه ها و علت ها ی حوادث تاریخی را بررسی می کند
- ت) علم تاریخ نتایج و آثار گوناگون حوادث تاریخی را بررسی و تجزیه و تحلیل می نماید
- ۴- در تحلیل و تفسیر رویداد های تاریخی کار مورخان به کار کدام یک از گروه های زیر شباهت بسیاری دارد؟
- ت) باستان شناسان پ) جامعه شناسان ب) هواشناسان الف) کارآگاهان پلیس

به سوالات زیر پاسخ کوتاه دهید

- ۱- وقتی می گوئیم ((تاریخ ایران)) منظورمان چیست؟
- ۲- تدوین و نگارش ((خدای نامه ها)) در ایران باستان نشانگر چه موضوعی است؟
- ۳- کهن ترین و کامل ترین اثر تاریخی به جای مانده از عصر باستان اثر کیست؟ و بخش عمده ی مطالب آن مربوط به چیست؟
- ۴- تا قرن ۱۱م. عمده تمرکز مورخان در نگارش کتب تاریخی حول چه موضوعاتی بود؟
- ۵- منابع پژوهش تاریخی از نظر درجه ی اهمیت و اعتبار به چند دسته تقسیم می شوند؟

به سوالات زیر پاسخ کامل دهید

- ۱- ویژگی های رویداد های تاریخی را بیان کنید
- ۲- پیشینه ی تاریخ نگاری را خلاصه وار شرح دهید
- ۳- در پژوهش های علمی تاریخ از یافته های کدام علوم و فنون استفاده می شود؟
- ۴- مراحل پژوهش در تاریخ را به ترتیب بنویسید
- ۵- یکی از فواید و کارکرد های مطالعه ی تاریخ را نام ببرید و در مورد آن توضیح دهید